

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ

УДК 94 (477.53) «16/17»

Наталія Саєнко

БАТУРИНСЬКА ГОНЧАРІВКА В XVII-XVIII ст.

У статті розглядається планування та забудова історичної місцевості Батурина – Гончарівки – у XVII-XVIII ст. На основі широкого кола джерел з'ясовуються особливості заселеності цього мікрорайону, в якому, окрім гончарного виробництва, в різний час розташовувалися садиби гетьманів І. Мазепи та К. Розумовського, старшини і дворянства, а також рядових обивателів різних соціальних груп.

Ключові слова: двір, Гончарівка, Батурина, XVII-XVIII ст.

Процес формування міської території Батурина відбувався упродовж XVII ст. Як і у більшості адміністративних центрів тогочасної Гетьманщини, міський простір Батурина мав кілька територіальних рівнів: укріплене середмістя, розміщені поблизу фортеці форштадти (посади, передмістя), близькі околиці – приміські слободи, хутори, які були включені до міської території, хоча виникали як окремі населені пункти. Останній рівень становлять далекі околиці – села, слободи, хутори, Микола-Крупницький і Кербутівський монастирі, які були юридично та економічно підпорядковані місту.

Розвиток міського простору Батурина розпочався із побудовою в 1625 р. на високому мисі лівобережної тераси р. Сейм дерев'яних укріплень. Під час Смоленської війни у листопаді 1632 р. Батурин був зруйнований московським військом. Після закінчення війни місто відбудоване людьми новгород-сіверського старости Олександра Пісочинського [7, с. 277]. У цей час міська територія охоплювала не лише власне фортецю, а й передмістя, що виникли одночасно з нею. На жаль, ні встановити назви, ні обрахувати площу тодішніх передмість Батурина за браком джерел неможливо.

У 1630-х рр. було споруджено другу лінію фортечних укріплень, які широким півколом замкнули три миси надзаплавної тераси. Найменший за розміром крайній південний мис і надалі залишався укріпленим осердям міста, у різних джерелах його названо замком, цитаделлю, містом (російською «город», «малый город», «верхний город»).

Загальна площа міських укріплень становила 26 га. До захищеної укріпленнями забудови навколо Батуринського замку джерела застосовують назви: місто (російською «город»), окольне місто, посад, укріплений посад, фортеця. Надалі міська територія Батурина зростала за рахунок розширення передмість: старі форштадти збільшувалися в розмірі, розросталися приміські слободи, утворювалися хутори. Найактивніше цей процес проходив у період перебування у Батурині гетьманської резиденції (1669 – 1708 рр.). У даній роботі ми спробуємо локалізувати на сучасній мапі міста Батурина один з його історичних районів – Гончарівку – та прослідкувати її заселеність у XVII-XVIII ст.

© Саєнко Наталія Анатоліївна – завідувач відділу археології Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця», аспірант кафедри історії України Навчально-наукового інституту історії, етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка.

Одночасно зі спорудженням міських укріплень на південних околицях Батурина з'явилися гончарний виробничий комплекс та селище гончарів, від яких і пішов топонім Гончарівка. Поява гончарного осередку в Батурині була не випадковою, адже тут зосереджені поклади різноманітних глин (за даними геологічного буріння – потужністю до 9 м). Із заходу на схід, з полів до краю надзаплавної тераси р. Сейм йде безіменний рівчак. У ньому батуринські майстри брали необхідні для гончарного виробництва пісок і воду. Периферійне становище комплексу дозволяло вирішити питання палива для випалу керамічних виробів. Залишки гончарних горнів знаходилися на мисі, утвореному краєм тераси Сейму та лівим берегом рівчака. Відходи виробництва висипали навпроти горнів, у заплаві, про що свідчать два підвищення розмірами 20 x 50 м і висотою 1 м, складені з попелу, горілої деревини, перепалених фрагментів цегли та кераміки. Ці горни були остаточно зруйновані стихійним кар'єром у 2007 р., під час реконструкції автошляху Київ – Бачівськ (М02).

Та все-таки Батурин не був значним гончарним осередком – у місті проживала невелика кількість гончарів, які обслуговували потреби місцевого ринку.

Перепис 1666 р. фіксує у Батурині 4 двори гончарів [1, с. 46, 47, 48, 56], 1726 р. – 5 дворів [9, с. 76], у 1750 р. гончарям належало 20 дворів [1, с. 148-149].

У 1751-1752 рр. на кошти малоросійської військової казни було споруджено батуринський цегельний завод. За переказами старожилів, він знаходився у верхів'ї згаданого рівчака, в урочищі, яке нині має назву Гуринова долина. Завод мав 5 печей, кожна з яких виробляла до 80 тис. штук цегли. Ця цегельня працювала до кінця 1760-х рр. [23, с. 401-405]

Через Гончарівку в XVII – XVIII ст. пролягала дорога з Батурина на Конотоп. Вона брала початок від Конотопської брами фортеці й територією забудованого передмістя прямувала на південний схід. Дорога перетинала рівчак, утворений руслом пересохлої Чорної річки, з'єднуючи форштадт Батурина з Гончарівкою. Вийшовши за межі тодішньої забудови, дорога дещо західніше перетину автошляхів Батурин – Конотоп та Київ – Бачівськ долала ще один рівчак і прямувала до південного похилого краю тераси Сейму, а далі – через села Митченки та Красне до Конотопа. У XVIII ст. у верхів'ї рівчака існувала проїзна гребля [1, с. 252].

Наприкінці XVII ст. на мисі, утвореному краєм високої лівобережної тераси р. Сейм та правим берегом рівчака, постала головна резиденція гетьмана Івана Степановича Мазепи (1687–1708). З боку плато були споруджені укріплення – рів та вал з п'ятьма бастіонами. У межах валів дворище мало площу близько 9 га.

На 1 км південніше гетьманської садиби протікала невелика річка Шовковиця, яка брала початок у однойменному озері і впадала в Сейм. Ці гідроніми вперше фіксуються в Переписних книгах 1666 р. [1, с. 69-70]. Появу наприкінці XVIII – на початку XIX ст. хутора з назвою Шовковиця помилково пов'язують з насадженням гетьманом Кирилом Григоровичем Розумовським (1750 – 1764) шовковичного саду для розведення тутового шовкопряду. За його наказом навколо озера посадили гай, а не шовковичний сад: «в трёх верстах от Батурина стоит роща, называемая Шелковица, саженная покойным генерал-фельдмаршалом, разделённая на две части, между которыми большой пруд» [1, с. 281]. Частиною шляху на Конотоп і Бахмач був брід через р. Шовковицю. На цій річечці існувала сухомлинівська* гребля.

До 1700 р. були зведені кам'яні палати гетьманського палацу. У 1995 – 2013 р. археологи розкопали частину фундаментних ровів цієї споруди, у заповненні котловану знайшли багато будівельних і декоративних матеріалів. На основі здобутих даних дослідники відтворили його план. Разом із прибудовою у північному напрямку довжина палацу становила біля 24 м, а ширина – 14,5 м. Деякі з дослідників палацу Гончарівки (В. Ленченко, В. Мезенцев та ін.), опираючись на малюнок руїн палацу І. Мазепи в Батурині 1744 р., що зберігся у Національному музеї Стокгольма, вважають, що він був триповерховим з мансардою. Вірогідно, на замовлення Мазепи

* Сухий млин – водяний млин, який припиняв роботу у зв'язку з сезонним пересиханням водойми.

його спорудили та оформили у стилі центральноєвропейського бароко, а зовнішній декор палацу доповнили керамічними прикрасами, типовими для церковних будівель Києва XVII – XVIII ст. [10; 11; 12; 13]. На думку інших учених (Ю. Ситий, Л. Мироненко), палац був одноповерховим, а його найближчий аналог – будинок Я. Лизогуба в Чернігові. [20; 21; 22] Гончарівський палац був найбільшою світською спорудою гетьмана І. Мазепи, визначним твором палацової архітектури й керамічного декоративного мистецтва козацької держави.

Окрім самого палацу, на території гончарівської садиби Мазепи знаходилося ще кілька споруд. Так, зокрема, писемні джерела повідомляють про дерев'яну церкву. Вперше вона згадується разом з палацом у «Літописі» Самійла Величка при описі подій весни 1700 р. Заглиблені у материк стовпи-колоди, на які спиралися стіни й дощана підлога церкви, були виявлені археологами за 30 м на північний захід від палацу Мазепи. Вона мала розмір 21x13 м, ймовірно, її стіни та бані були складені з брусів і обшиті дошками [19, с. 39-40].

За 36 м на південь від палацу знаходилася велика зрубна споруда з глибоким господарчим підвалом. Її параметри 9,5 x 10 м. На думку дослідників, будівля мала наземний поверх на чотири світлиці і була «покоювою хатою» або флігелем для гостей, іноземних майстрів чи слуг [5, с. 74-82].

Розкопки залишків великої прямокутної службової споруди початку XVIII ст. на гетьманському дворі тривали кілька сезонів. Будинок мав дерев'яну каркасно-стовпову, можливо, фахверкову конструкцію. Судячи з його розмірів (19 x 5 м) і характеру знахідок, у ньому збирались козацькі старшини, ад'ютанти, покоєві, військові писарі або канцеляристи, які служили у покоях Мазепи чи державних відомствах при його палаці. [6, с. 10].

Описи XVIII ст. яскраво ілюструють процес занепаду споруд резиденції Мазепи, що були розграбовані московським військом у 1708 р. і далі руйнувалися від часу та людських рук. У 1726 р. «Двор з садом на Гончаровце, где он Мазепа сам жил, в оном дворе каменные палаты пустые и разбитые, там же церковь деревянная цела с некоторой частью иконостаса, в оном дворе гай березовый и около его поле пахотное» [9, с. 81]. У 1750 р. «на том месте церковь деревянная пустая, там же и сад, в котором дерево грушное, яблунное и вишневое» [1, с. 152]. У 1760 р. «Мазепы двор с садом разного дерева, где... были палаты и деревянная церковь, а ныне оных нет» [1, с. 190]. Натомість у межах укріплень садиби з'явилися оселі нових мешканців.

Окрім садиби гетьмана І.Мазепи, на Гончарівці були двори прилуцького полковника Дмитра Лазаревича Горленка [1, с. 152] та замкового священика Василя Пісковського (Плисковського), убитого під час погрому Батурина 2 листопада 1708 р. [1, с. 190]. Д. Горленко належав до найближчого оточення гетьмана І. Мазепи. Син прилуцького полковника, він довго служив канцеляристом у Генеральній канцелярії в Батурині, саме тоді здобув авторитет і зблизився з гетьманом. У 1693 р. Д. Горленко отримав уряд прилуцького полковника, який утримував 16 років. Цей старшина підтримав Мазепу і залишився з ним після Полтавської битви. Наприкінці 1714 р. він з дружиною та кількома старшинами повернувся у Гетьманщину і потрапив на заслання до Москви [15, с. 43-46]. Тож його двір із садом на батуринській Гончарівці ще у 1760 р. стояв пустою. А ось двір священика В. Пісковського зайняли нові мешканці [1, с. 190].

Також поблизу Гончарівки у часи І. Мазепи знаходилися спеціальні шопи (сараї) для зберігання палубів* і возів гетьманського обозу [9, с. 111]. Проте локалізувати їх місцезнаходження на сьогодні за браком джерел не видається можливим.

Згідно з даними ревізії 1726 р., в Гончарівській слободі мешкали люди, які свого часу працювали у гетьманській резиденції І. Мазепи. Перепис фіксує 12 таких дворів [9, с. 78]. Серед них була садиба Мазепиноного кухаря Михайла Гаврилова [1, с. 191]. Ще на Гончарівці знаходилося 75 дворів посполитих [9, с. 77]. Ймовірно, тут жили й представники інших верств населення Батурина – козаків і ремісників, яких у цю відомість внесли не за територіальною, а за соціальною ознакою.

* Палуба – будка-дах для воза; великий критий віз.

Про заселеність Гончарівки у середині XVIII ст. можна довідатись із матеріалів подвірного облікового перепису населення Батурина, зібраних в рамках складання Генерального опису Малоросії (1765–1769 рр.). У 18 господарських одиницях – 14 дворах та 4-х бездвірних хатах – мешкали піддані гетьмана К. Розумовського. Загальна кількість підданих обох статей і усіх вікових груп на час проведення перепису – 83 особи. За соціальним станом це були посполиті, з яких двоє займалося ремеслом: ковальським та бондарським [24, арк. 40 зв. – 51].

Козаки на Гончарівці володіли 25-ма дворами, у яких жило 105 осіб. Абсолютно всі власники дворів були козаками-підпомічниками. Серед них був коваль, швець, 2 ткачі і 2 кравці. Козак Григорій Антоненко мав у своєму дворі винокурню на два казани, де в зимовий період викурював по 10 кув горілки, яку продавав удома квартами і чарками [24, арк. 623 зв. – 640].

Спадкове володіння на Гончарівці мав бунчуковий товариш Петро Васильович Кочубей – онук генерального судді Василя Кочубея. У його дворі знаходився єдиний на той час у Батурині кам'яний будинок: «На улице Гончаровке двор приезжий старый, но жить годный. В нём число покоев: господские каменные – 4, другие господские деревянные – 4, третьи господские деревянные недостроенные – 7, амбаров – 1, конюшен – 1, сараев – 1. Да в том же дворе церковь деревянная старая во имя Пресвятой Богородицы оным владельцем строенная» [24, арк. 374 зв. – 375]. Виходячи із даних метричної книги за 1739 р., по кількості народжених, одружених і померлих парафія Введенської церкви була найменшою серед 4-х батуринських парафій [4, арк. 31 – 31 зв.]. У 1778 р. цю церкву було перенесено за Сейм, у передмістя Батурина «для селенцев Митиевки и Городищечка» та освячено на честь Святого Апостола і Євангеліста Івана Богослова.

У дворі В. Кочубея жив і працював його служитель, батуринський посполитий Василь Карась. В окремій хаті на території двору мешкала родина підсудка Кочубея, посполитого Мойсея Малки (4 особи) [14, с.101].

У старому дворі на вулиці Гончарівці проживав священник згаданої церкви Введення Пресвятої Богородиці – Іван Петров. Цей та ще один двір, через дорогу, він отримав від К. Розумовського взамін обійстя, забраного для побудови гетьманського двору на Київській вулиці. У дворі через дорогу мешкав підсудок священника Петрова Хома Кабан з родиною (5 осіб) [24, арк. 413 зв., 416-418].

На Гончарівській вулиці під горою знаходився ветхий двір козачого депутата Комісії по складанню уложення 1767 р. від Ніжинського полку, уродженця Батурина Захарія Івановича Карташевського. Він його придбав у 1740 р. за 80 рублів. У дворі знаходилася хазяйська хата на 2 покої, 2 комори, конюшня, хлів та клуня, мешкало 2 служителі [24, арк. 589 зв. – 590]. У бездвірній хаті двору Карташевського мешкав підсудок Демко Музика з родиною (7 осіб). Навпроти депутат мав ще один двір, куплений у 1748 р. за 4 рублі, де жила родина іншого підсудка, Леонтія Козла (5 осіб) [24, арк. 616 зв. – 617].

«Желая... город Батурин распространить и населить знатными домами», власник Батурина (з 1760 р.) гетьман К. Розумовський дарує ділянки землі у Батурині представникам свого оточення. Першим наділ отримав сенатор і таємний радник Григорій Миколайович Теплов. Згідно з дарчим записом від 3 грудня 1760 р., він отримав «землю, лежачую за городом, на урочище между Городком и Гончаровкою, которой земле простирается длина с горы вниз по самую реку Сейм, где она ныне течение своё имеет; а вверх по горе, до самой первой улицы, как она на плане Этингеромов положена, то есть 118 саж., поперёк же как при реке, так и на горе 71 саж.; да сверх того противу того же места, на другую сторону широты сего места, через улицу, половину другого места в длину по тому плану, а в ширину равно как и вышеупомянутое место толиким же пространством и мерою» [24, арк. 941-941 зв.]. Ще два дворові місця площею 120 і 216 квадратних сажнів (разом 0,15 га) з двома хатами, городами і садом Теплов придбав 13 липня 1767 р. за 60 рублів у судді земського суду Глухівського повіту Сергія Дергуна. Вони були суміжні з володінням Теплова, одна з ділянок виходила до дороги, що прямувала в Конотоп біля «вольного спуску» [24, арк. 943].

Згідно з умовами дарування, статський радник мав побудувати дім з необхідними службами протягом 4-х років від дня видачі універсалу. У 1768 р. у Батурині Г. Теплов мав «на улице Гончаровке двор новый, в оном покоев деревянных жилых для хазяев — 21, людских — 5. В оном дворе кухня при которой людских — 7. Поблизу одного двора в конце саду людских — 2» [24, арк. 940 зв.]. За маєтком доглядав підсусідок Теплова Гаврило Бадюр з родиною (5 осіб) [24, арк. 959 зв. — 960]. У 1772 р. Г. Теплов продав усі свої батуринські маєтності разом з хутором Скритним поблизу с. Митченки К. Розумовському за 10 тисяч рублів [8, с. 335-343]. Топонім Городок, згаданий у дарчій, мешканці Батурина вживають відносно мису, утвореного краєм тераси р. Сейм та лівим берегом південного рівчачка. Городок зараз прорізає споруджена у 1954 — 1957 рр. автодорога Київ-Бачівськ. Іноді Городком звали й територію маєтку І. Мазепи [2, с. 70].

Ще одну ділянку землі в урочищі Гончарівка К. Розумовський подарував генеральному підскарбію Василю Андрійовичу Гудовичу. Згідно з дарчим універсалом від 15 жовтня 1761 р., останній отримав «земли, лежащие за городом на урочище Гончаровки, которое землею простирается длина от самой первой улицы, как она на плане Этингеровом положена, по горе и с горы вниз по саму реку Сейм, где она ныне течение свое имеет, триста сорок четыре сажни, а в ширь тоєю улицею по ров, где и съезд к Сейму — семьдесят четыре сажни трехаршинных» [24, арк. 974]. Він мав побудувати на ній садибу за 3 роки. Та раптова смерть В. Гудовича у червні 1764 р. не дозволила втілити плани гетьмана. Наприкінці 1760-х рр. на цій землі було «хорошее строение впусе находящееся и еще не достроенное» [24, арк. 968]. Відомо, що пізніше у Батурині мешкав син генерального підскарбія, генерал-майор і дійсний статський радник Михайло Васильович Гудович. Після виходу у відставку в 1797 р. він оселився в батуринському маєтку К. Розумовського і проживав на його утриманні до самої смерті гетьмана.

Отже, наприкінці 1760-х рр. на Гончарівці знаходилося 18 господарств підданих К. Розумовського, 25 дворів козаків-підпомічників та володіння старшини і духовенства: двір і бездвірна хата П. Кочубея, 2 двори священника Введенської церкви І. Петрова, 2 двори та бездвірна хата депутата З. Карташевського. Разом 50 господарств. Окремими наділами, які значно відрізнялися за площею від інших садиб, володіли Г. Теплов та В. Гудович. Судячи з описів, їхні земельні володіння були суміжними, на їх нагірній частині наприкінці XVIII ст. постав палацово-парковий ансамбль К. Розумовського. На думку дослідників, при його побудові були використані споруди, парк та сад, закладені ще Г. Тепловим [3, с. 189-192]. Розкішний мурований палац споруджувався за проектом відомого шотландського архітектора Чарльза Камерона. Триярусний палац і два бічні двоповерхові флігелі звели у стилі палладіанського класицизму. Навколо них були розбиті регулярний фруктовий сад і город. За даними відомостей про забудову і землевласників Батурина, площа усієї садиби Розумовського на Гончарівці становила 29293 квадратних сажнів (13,3 га). Між його маєтком і селищем Гончарівкою було 38472 квадратних сажнів (17,5 га) не забудованої території, у тому числі 400 квадратних сажнів займала Конотопська дорога. Під вулицями і дворовими кварталами мешканців Гончарівки було 35830 квадратних сажнів (16,3 га) землі [1, с. 245-246].

Спробуємо локалізувати ділянку забудови Гончарівки у XVII — XVIII ст. на сучасній мапі міста. У 2007 р. Батуринська міжнародна археологічна експедиція проводила охоронні роботи в зоні прокладки інженерних мереж по вулицях Гетьманській та Шовковиці. Обидві вулиці починаються від перехрестя автошляхів Київ — Бачівськ та Батурин — Конотоп, перша з них пролягає на північний захід міста, а вулиця Шовковиця йде на південний схід і в межах Батурина співпадає з дорогою Батурин—Конотоп (Р61). Матеріалів XVII — XVIII ст. у досліджених трасах мереж по цих вулицях не було виявлено [18, с. 81-85].

Спостереження у ділянках траншеї водогону по вул. Кодакова №1-17 також не зафіксували забудови і знахідок XVII — XVIII ст., але дозволили з'ясувати наявність на цьому відрізку невеликого рівчачка — відгалуження Чорної річки — та висловити

припущення про господарське використання згаданої території (для оранки). Ймовірно, забудова була розташована ближче до правого берега річка Чорної річки, а на ділянку траншеї заходили городи мешканців міста XVII ст. [16, с. 148-150].

У ході розкопок 2005 р. території палацово-паркового ансамблю К. Розумовського на площі 976 м² розкопу № 1 під час дослідження фундаментів південно-східного флігеля був виявлений ґрунтовий могильник із 17 поховань XVII – XVIII ст. Судячи з параметрів могил та останків, серед похованих були люди різного віку обох статей. Могили, прорізані більш пізніми, вказують на досить тривалий період використання цієї ділянки як могильника. Швидше за все тут існувало невелике поселення, мешканці якого і були поховані компактною групою на місці, де наприкінці XVIII ст. розпочалося спорудження флігеля. Оскільки фундаменти споруди прорізають деякі могили, кладовище припинило своє існування задовго до початку будівництва. Ще 9 поховань відкрито в ході робіт на трасах інженерних комунікацій неподалік від попередніх [17, с. 88 – 89, 93 – 94].

Отже, у XVII – XVIII ст. Гончарівкою називалося поселення на південній околиці Батурина, назва якого була пов'язана із перебуванням там гончарного виробництва. З півночі воно було обмежене правим берегом річка Чорної річки, з півдня – лівим берегом безіменного річка.

Від назви найближчого поселення Гончарівкою стала зватися і територія садиби І. Мазепи. Південніші топографічні об'єкти (озеро, річка, гай, земельні ділянки, населений пункт, вулиця) упродовж досліджуваного періоду і до сьогодні зветься Шовковиця.

Виходячи із даних археологічних досліджень та нечисленних картографічних джерел XIX ст., можна стверджувати, що заселена частина Гончарівки знаходилася в районі сучасних вулиць Батурина: Гетьманської (№74-78), частини вул. Кодакова, частини вул. Многогрішного та частини вул. Прокоповича (див. малюнок). Територія,

де знаходилися володіння Г. Теплова, а потім постав палацово-парковий ансамбль К. Розумовського, у вжитку мешканців міста досі носить назву Тепловка. Частина Гончарівки, на якій розташовувався маєток Кочубеїв із садом, називається Кочубеївщина. Ділянка Гончарівки уздовж правого берега яру Чорної річки від Кочубеївщини до краю тераси Сейму з ХІХ ст. зветься Мохновкою. Це також антропотопонім, він походить від прізвища родини, що там мешкала — Мохна.

1. Батурин: сторінки історії: Збірник документів і матеріалів / [редколегія: Коваленко О.Б. та ін.]. – Вид. 2-ге, доповнене. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2012. – 882 с., 30 іл.
2. Батуринська старина: збірник статей Віктора Бондаренка / [упорядкування Ю. А. Блажко, Л. Г. Кіяшко]; Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця». – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2011. – 168 с.
3. Герасько М. Щодо особливостей побудови палацово-паркового комплексу К. Г. Розумовського в Батурині // Розумовські зустрічі: збірник наукових праць / Інститут законодавства Верховної Ради України; Український інститут національної пам'яті та ін. – Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2014. – 278 с.
4. Державний архів Чернігівської області. – Ф.679. – Оп.1 – Спр. 1545.
5. Коваленко В., Мезенцев В., Ситий Ю. Дослідження флігеля на подвір'ї садиби Івана Мазепи на Гончарівці в Батурині // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Збірник наукових праць / Ред. Титова О. та ін. Випуск 21. – Ч.І. – Київ, 2012.
6. Когут З., Мезенцев В., Ситий Ю., Скороход В. Розкопки у Батурині 2012-2013 рр. Культура козацької еліти Мазепиноного двору // Гомін України. – 2014. – 21 січня.
7. Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618-1648) / П.Кулаковський – К.: Темпора, 2006. – 496 с.: 2 іл.
8. Лазаревский А. М. Тепловка: страница из истории старого Батурина // Киевская старина. – 1890. – №11. – С. 335-343.
9. Мазепина книга / [упорядкування та вступна стаття І. Ситого]. – Чернігів, 2005. – 524 с.
10. Мезенцев В. І. Про стиль архітектури палацу І. Мазепи в Батурині за рисунком 1744 р. та археологічними даними // Батуринська старовина: Зб. наукових праць, присвяч. 300-літтю Батуринської трагедії / [упоряд. В. Коваленко]. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2008. – С. 216-235.
11. Мезенцев В. І. Декор палаців І. Мазепи в Батурині за матеріалами розкопок 2009 р. // Сіверщина в історії України: Збірник наукових праць. Вип. 3. – Київ–Глухів, 2010. – С. 151-163.
12. Мезенцев В. І. Західні, українські та російські прийоми в архітектурі й декорі палацу І. Мазепи в Батурині // Сіверщина в історії України: Збірник наукових праць. Вип. 6. – Київ–Глухів, 2013. – С. 220-234.
13. Мезенцев В. І. Дискусійні питання про розміри, архітектурний тип та аналогії палацу І. Мазепи на Гончарівці // Сіверщина в історії України: Збірник наукових праць. Вип. 7. – Київ–Глухів, 2014. – С. 34.
14. Огієвська Р. І. Володіння Петра Кочубея в Батурині (за матеріалами Генерального опису Малоросії 1765 – 1769 рр.) // Сіверянський літопис. – №1. – Чернігів, 2015. – С. 101-103.
15. Павленко С. О. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 602 с.
16. Ситий Ю., Васюта О., Єгорова Н., Коваленко В., Луценко Р., Мезенцев В., Моця О., Семенченко Б., Скороход В., Солобай І., Терещенко О. Науковий звіт про археологічні дослідження в охоронних зонах історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» в смт Батурин Бахмацького р-ну Чернігівської обл. в 2005 р. – Т. 1 // НА ІА НАН України. – № 2005/124.
17. Ситий Ю., Васюта О., Єгорова Н., Коваленко В., Луценко Р., Мезенцев В.,

Моця О., Семенченко Б., Скороход В., Солобай І., Терещенко О. Науковий звіт про археологічні дослідження в охоронних зонах історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» в смт Батурині Бахмацького р-ну Чернігівської обл. в 2005 р. – Т. 2 // НА ІА НАН України. – № 2005/125. – С. 88 – 89. Там само. – С. 93 – 94. Там само. – С. 21 – 28.

18. Ситий Ю., Єгорова Н., Коваленко В., Луценко Р., Мезенцев В., Моця О., Семенченко Б., Скороход В., Сита Л. Науковий звіт про археологічні дослідження в охоронних зонах історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» в смт Батурині Бахмацького р-ну Чернігівської обл. в 2007 р. – Т. 1 // НА ІА НАН України. – № 2007.

19. Ситий Ю., Луценко Р., Мезенцев В., Мироненко Л., Потапенко А., Скороход В., Сита Л. Науковий звіт про археологічні дослідження в охоронних зонах історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» в м. Батурині Бахмацького р-ну Чернігівської обл. у 2014 р. Т. 1 // НА ІА НАН України. – № 2014.

20. Ситий Ю. М. Гетьманські палаци Івана Мазепи в Батурині та деталі їхнього оздоблення // Гетьман Іван Мазепа: Постать, оточення, епоха: Збірник наукових праць. – К., 2008. – С. 263-266;

21. Ситий Ю., Осадчий Є. Традиції в цивільній архітектурі Лівобережної України другої половини XVII-XVIII ст. // Батуриніська старовина: Збірник наукових праць. – Вип. 2 (6). – Чернігів, 2011. – С. 53-55.

22. Сытый Ю., Мироненко Л. Влияние русской архитектурной традиции на кирпичное производство и внешний декор зданий Батурина конца XVII века // Проблемы сохранения культурного наследия: Материалы международного семинара 8 декабря 2011 года. – Брянск, 2012. – С. 116–136.

23. Терех М.І. Промисловість Батурина доби К.Розумовського (XVIII–XIX ст.) // Батуриніська старовина: Зб. наукових праць, присвяч. 300-літтю Батуриніської трагедії / [упоряд. В. Коваленко]. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2008. – С. 400-427.

24. Центральний державний історичний архів України в м. Києві. – Ф. 57.– Оп. 1.– Спр. 55. – 1034 арк.

Саенко Наталя Анатольевна

Батуринінская Гончаровка в XVII – XVIII вв.

В статье рассматривается планировка и застройка исторической местности Батурина – Гончаровки – в XVII-XVIII вв. На основании широкого круга источников выясняются особенности заселенности этого микрорайона, в котором, кроме гончарного производства, в разное время находились усадьбы гетманов И. Мазепы и К. Розумовского, старшины и дворянства, а также рядовых обывателей различных сословий.

Ключевые слова: двор, Гончаровка, Батурині, XVII – XVIII вв.

Sayenko Natalia

The Goncharovka of Baturin in XVII – XVIII century

In the article the planning and building of the Goncharovka in Baturin in XVII – XVIIIth century is investigated. There were center of pottery production, estates of hetmen of I. Mazepa and K. Rozymovsky, petty officers and nobilities, courts of habitants from different social groups.

Keywords: court, Goncharovka, Baturin, XVII – XVIII century.